

POHÁDKA POHÁDEK

NEAPOLSKÉ POHÁDKY

ARGO

GIAMBATTISTA
BASILE

GIAMBATTISTA BASILE
POHÁDKA POHÁDEK
NEAPOLSKÉ POHÁDKY

Z neapolského originálu (1634–1637) s přihlédnutím
k italskému kritickému vydání *Lo cunto de li cunti* (1925)

přeložil Jan Brechensbauer.

Ediční příprava Přemysl Krejčík.

Ilustrace Andrea Tachezy.

Předmluva Šárka Hurbánková.

Odpovědná redaktorka Markéta Šnoblová Nová.

Korektury Jiří Podzimek a Ludmila Böhmová.

Technická redaktorka Saša Švolíková.

Vydalo nakladatelství Argo, Milíčova 13, 130 00 Praha 3, www.argo.cz,

roku 2025 jako svou 5976. publikaci.

Grafická úprava a sazba Tereza Králová.

Vytiskla tiskárna Finidr.

Vydání v tomto výboru první.

ISBN 978-80-257-4874-9

Naše knihy distribuuje knižní velkoobchod Kosmas

Sklad: V Zahradě 877, 252 62 Horoměřice

Tel.: 226 519 383

E-mail: odbyt@kosmas.cz

www.firma.kosmas.cz

Knihy je možno pohodlně zakoupit v přátelském internetovém knihkupectví

www.kosmas.cz

Milé čtenářky a čtenáři,

držíte v rukou výběr pohádek z díla *Pentameron* (v originále *Lo cunto de li cunti*), který vás přenese do světa dávné fantazie, kouzel, zázraků a překvapivých zvrátů. Jeho autor Giambattista Basile (1575-1632) žil před více než čtyřmi sty lety v barokní Itálii. Literatura, umění a divadlo té doby nám dochovaly díla, která dramaticky vykreslují vášně a vnitřní konflikty a překvapují nás svými kontrasty, zejména duchovními a světskými. Basile se živil psaním básní, hudebních dramat a pastorál, které se hrály u příležitosti početných dvorských oslav. Pobýval jako správce na různých místech tehdejší jižní Itálie a bavil se sbíráním a sepisováním lokálních příběhů, které se do té doby předávaly jen ústně. Právě tahle jeho vedlejší činnost jej v budoucnosti proslaví, protože se stane prvním literátem v Evropě, který sepsal ústně tradované pohádky, i když jej později zastíní francouzský autor Perrault a bratři Grimmové. Málokdo však ví, že se právě tito velcí pohádkáři v mnohém Basileho sbírkou inspirovali.

Basileho příběhy jsou plné břitkého humoru a kontrastů. Často z prostých zápletek prosvítá temnota, která děsí, ale díky nečekanému zvratu může přece jen dobro zvítězit nad zlem. Vyústěním je potom poučení, dávné vědění, zprostředkované touto zábavnou formou tehdejšími čtenáři, což nebyly děti, ale dospělé obecnstvo toužící po prosté zábavě. Basile pocházel z Neapole, a protože v té době ještě neexistovala sjednocená Itálie ani jednotná literární italština, příběhy jsou psány v neapolském dialektu, kterým se v jižní části Apeninského poloostrova té doby hovořilo. Jadrný a přímočarý

jazyk sbírky je bohatý na poetické příměry, metafory, slovní hříčky a vtipné obraty. A tak se například dočteme, že zelená ještěrka „vylézá z jeskyně tak hluboké a tmavé, že Slunce mělo strach do ní nahlédnout“ (*Kozí tvář*), anebo že „nelze nikdy mít kýtu masa z jatek lidských požitků bez přívážku kosti mrzutosti, nikdy člověk nespí na bílém prostěradle uspokojení bez nějaké štěnice trýzně, nikdy se nevypere prádlo radosti, aniž sprchne déšť protivenství“ (*Kmotr*).

Celá sbírka *Pentameron* („penta“ je řecky pět) čítá 49 pohádek rozdělených do pěti dnů. Původně byla po autorově smrti vydána jako *Pohádka pohádek aneb zábava dětinská* (*Lo Cunto de li cunti ovvero lo trattenemiente de' peccerille*), ale vzápětí se vžilo označení *Pentameron* podle Boccacciova *Dekameronu*. Podobně jako *Dekameron* i tato vyprávění jsou zasazena do rámcového příběhu, jenž pro potřeby výboru není v tomto vydání zahrnut. To však umožňuje vybrat právě ty pohádky, které nám jsou jaksi povědomé. Ožívají v nich totiž postavy, jež dnes považujeme za klasické pohádkové archetypy s nadčasovými lidskými vlastnostmi a osudy, které se opakují ve vyprávěních po celém světě.

Jednou z hlavních postav v příbězích je princezna v nesnázích – krásná, laskavá a často trpící dívka, která se musí vypořádat s nespravedlností. Najdeme ji v pohádce *Popelka*, v níž hlavní postava bojuje se zlou nevlastní matkou a sestrami. Popelka, stejně jako mnoho jiných dívek, musí projít těžkými zkouškami (včetně nutnosti zabít, tedy postavit se zlu bez veškerých skrupulí), aby získala své štěstí. V podobném duchu je napsaná pohádka *Myrta*, v níž hlavní hrdinka také musí čelit nebezpečí a překážkám, než nalezne pravou lásku a klid. V těchto dvou příbězích, stejně jako v pohádce *Tři víly*, právě kouzelné dary od víl pomáhají, aby smrtelníci pochopili, že nepřízeň osudu se dá zvrátit. V příbězích *Malovánek* a *Zlatý pařez* ožívá dávný motiv příliš zvědavé dívky, která musí podniknout

strastiplnou pouť, aby znovu našla svou lásku, tak jako kdysi Psýché hledala svého Amora. Tyto postavy nám ukazují, že vnitřní krása, dobrota a odvaha jsou hodnoty, které přinášejí světlo i v těch nejtemnějších časech.

Vedle princezen se v Basileho pohádkách samozřejmě objevují odvážní mužští hrdinové. Ovšem nejsou to vždy chrabří princové, obvykle jsou to mladí chlapci nebo prostí vesničané s čistým srdcem a odvahou postavit se každé výzvě. Nebojí se čelit silnějším protivníkům, nebezpečným tvorům nebo složitým úkolům. I když nemají majetek ani velkou moc, věří ve svou sílu a vytrvalost. Příkladem je třeba *Hlupák* ze stejnojmenné pohádky, který svou odvahou a odhodláním překonává všechny nástrahy jako náš hloupý Honza, nebo mladík z pohádky *Tři zvířata*, jenž díky přátelství a vytrvalosti naplní svůj šťastný osud. Tyto příběhy nám připomínají, že odvaha je vlastnost, kterou může v sobě objevit každý z nás, a že vytrvalost a věrnost mohou vést k vítězství, byť to zprvu vypadá nemožně. Motiv šťastného hlupáka, který díky troše štěstí získá odměnu, i když sám nerozumí proč, najdeme v pohádkách *Chytrá Richarda*, *Gagliuso* a *Vardiello*. Tento typ postavy připomíná, že někdy není nutné být nejlepší, nejchytřejší nebo nejsilnější, protože stačí prostě být sám sebou, naskočit na šťastnou vlnu a proplouvat životem.

Kromě mladých hrdinů najdeme v Basileho pohádkách i moudré starce a stařeny. Stařec v pohádce *Očarovaná laň* poradí králi navzdory jeho zarputilosti, jak změnit neblahý osud. V pohádce *Kozí tvář* je hlavní hrdinka nevďěčná a pyšná, avšak po mnohých strastech a domluvě nesmlouvavého starce, který její pýše doslova nastaví zrcadlo, konečně pochopí, že s laskavostí nejdál dojde, a polepší se. Hodná stařena pomůže Bettě na cestě za ztracenou láskou v pohádce *Malováněk*. Hrdinové zjišťují, že moudrost starších nám může pomoci dosáhnout naplnění, necháme-li si poradit.

V pohádkových příbězích se vždy setkáváme s postavami, které hlavním hrdinům ztrpčují život. V tomto výboru je to závistivá příbuzná – nevlastní matka, nevlastní sestra nebo dokonce sousedka, která nemůže vystát štěstí nebo krásu hlavních hrdinů. Tyto postavy představují lidskou závist a žárlivost, které se nakonec obrátí proti nim, tak jako v pohádce *Popelka* nebo *Dvě placky*. Proti štěstí hlavních postav se leckdy postaví i mocní protivníci, tyranští vládcí jako v pohádce *Kráska s useknutýma rukama*, kde král zneužívá svou svrchovanou moc a jde proti přirozenosti. Tvrdým oříškem na cestě za štěstím se ukazují zejména zneuznané královny, které najdeme třeba v příbězích *Očarovaná laň* a *Slunce, Měsíc a Talia*. Po všech zkouškách a strastech nakonec s hlavními hrdiny zjišťujeme, že nic netrvá věčně, vše jednou pomine a spravedlnost se vždy najde, i když cesta k ní je trnitá.

Kouzla a zázračné bytosti jsou v Basileho pohádkách velmi časté. Magické bytosti a přírodní duchové – víly, kouzelná mluvící zvířata, draci a další tajemné bytosti – představují síly, které pomáhají hrdinům dosáhnout jejich snů jako v pohádce *Tři víly*. Jinde však kladou překážky, které jsou právě pro dosažení cíle nezbytné, tak jako třeba lidožroutky v pohádce *Zlatý pařez* a *Holubice*. Jako by nám ukazovaly, že svět je plný tajemství a že ne vše je takové, jaké se to zprvu zdá.

Důvěrně známé nám zde nepřipadají pouze jednotlivé postavy, ale i celé příběhy. Začtete-li se například do úvodu pohádky *Ninnillo a Nennella*, budete si myslet, že čtete příběh o Jeníčkovi a Mařence, pohádka *Gagliuso* je jako epizoda z vyprávění O kocourovi v botách a příběh *Měsíce* je vlastně naše pohádka O dvanácti měsíčkách. A bezpochyby by se daly vystopovat i další podobnosti, stačí jen začít číst. Pěknou zábavu!

Šárka Hurbánková, 2024

POHÁDKA O LIDOŽROUTOVI

Antuono z Marigliana je vyhnán matkou jako arcitrouba.

*Dá se do služeb lidožrouta, který ho několikrát obdaruje,
když jde na návštěvu domů, ale on se dá vždycky napálit krčmářem.*

*Nakonec obdrží darem klacek, který potrestá jeho pošetilost
a hospodskému oplatí za všechny nesnáze, jež mu způsobil svými
podvody, a obohatí svou rodinu.*

Ten, kdo řekl, že štěstí je slepé, projevil větší moudrost než mistr Lanza, protože vskutku Štěstěna si vede jako slepec, vždyť vynáší na vrchol lidi, jež bys nevyhnal ani z pole bobů, a sráží k zemi jiné, kteří jsou výkvětem lidstva, jak vám objasním příkladem.

Povídá se, že byla jednou ve vesnici Marigliano řádná žena jménem Masella, jež kromě šesti svobodných dcer, vyčouhlých jako tyčky, měla syna, a to vám byl takový nemotora, takové hovado, že se ani koulovat nedovedl. Matku to náramně hryzlo a nemohla to spolknout jako svině, když se jí vzpříčí sousto v hubě, a neminulo dne, aby ho nečastovala takovými laskavostmi: „Co pohledáváš v tomhle domě, darmožroute? Klid' se odtud, mezku! Ztrat' se, blátošlape! Propadni se, hromado neštěstí! Jdi mi z očí, hňupe! Vyměnili mi tě v kolébce a místo mého děťátka, hezkého tlustouška, mi tam položili tebe, ty čuně nenažrané!“ Masella mluvila a on si hvízdal.

Když viděla, že není naděje, že se Antuono – tak se jmenoval – polepší, tu mu jednou důkladně umyla makovici bez mýdla, popadla válek na nudle a začala mu brát míru na kazajku.

Když Antuono viděl, jak je znenadání valchován, hřebelcován a proklepáván, vytrhl se jí z rukou a vzal nohy na ramena. A škobrtal věru dlouho, až po čtyřiaadvaceti hodinách, když začínali v krámech v Cinzii rozsvěcovat lampy, dorazil k úpatí hory tak vysoké, že se dotýkala oblak.

A tam na topolovém kořenu u jeskyně vyhloubené v pemze seděl lidožrout: lidičky, ten vám byl ošklivý! Byl to trpaslík ošklivého těla, hlavu měl větší než indickou tykev, čelo samou bouli, srostlé obočí, šilhavé oči, rozplácly nos s nozdrami jako dva kanály, ústa jako mlýnici, z nich vyčnívaly dva kly, jež mu dosahovaly až na kotníky, chlupatá prsa, paže jako rumpály, nohy zakřivené do oblouku a husí chodidla. Zkrátka vypadal jako čert, černokněžník, strašák do zelí a noční můra, že by byl poděsil Rolanda, zastránil Skanderbega a roztrásl ruku nejobratnějšího šermíře.

Avšak Antuono, jež hned tak něco nepolekalo, se poklonil a řekl: „Sbohem, pane, jak ti je? Jak se máš? Nechceš nic? Jak je odtud daleko tam, kam mám přijít?“ Lidožrout, slyše tyto nesmysly, dal se do smíchu, a protože se mu humor toho hňupa líbil, řekl: „Chceš mi sloužit?“ Antuono odpověděl: „Kolik chceš za měsíc?“ A lidožrout na to: „Koukej, ať mi řádně sloužíš, potom se dohodneme a dobře se ti povede.“

Smlouva byla uzavřena a Antuono zůstal ve službě u lidožrouta, v jehož domě bylo jídla, co hrdlo ráčí, a práce i pro lenocha málo, takže za čtyři dni byl tlustý jako Turek, kulatý jako vůl, odvážný jako kohout, červený jako rak, zdravý jako řípa, těžkopádný jako velryba a tak nadělaný a s kůží tolik napjatou, že nemohl téměř ani oči otevřít.

Neuplynula ještě ani dvě léta, když se mu znechutilo dobré bydlo a přepadla ho mocná touha po domově. Při vzpomínkách na domov

zhubl a vypadal téměř jako dříve. Lidožrout, který mu viděl až do žaludku a věděl, kde ho bota tlačí a proč se tváří jako neukojená nevěsta, zavolal si ho stranou a řekl: „Můj milý Antuono, vím, že bys rád navštívil svou rodinu, a poněvadž tě mám rád jako zřitelnice svých očí, souhlasím, aby sis udělal výlet a ukojil svou touhu. Vezmi si tohohle osla, ten ti usnadní namáhavou cestu. Ale dej si pozor dobrý, abys mu neřekl: ‚Kakej, oslíčku!‘, protože, při duši dědově, trpce bys toho litoval.“

Antuono mu nedal ani sbohem, odvázal osla, nasedl na něho a tryskem odjel. Ale neurazil ještě ani sto kroků, když seskočil a zvolal: „Kakej, oslíčku!“ A sotva otevřel ústa, začal si šedák odlehčovat a sypat ze sebe perly, rubíny, smaragdy, safíry a diamanty, z nichž každý byl jako ořech veliký. Antuono s hubou dokořán otevřenou

pohlížel na tu krásnou stolicí, na to nádherné odlehčování, na ten hojný oslíčkův průjem. A s velikým uspokojením naplnil sedlový vak skvosty, nasedl, a pobízeje osla nohama, dojel do hospody.

Sotva seskočil, zavolal na krčmáře: „Přivaž osla ke žlabu a hodně mu nasyp, měj se však na pozoru, abys neřekl: ‚Kakej, oslíčku!‘, neboť bys toho trpce litoval. A tyhle věci mi uschovej na bezpečném místě.“ Krčmář, který byl všemi mastmi mazaný představený krčmářského cechu a vyznal se v každé lotrovině, jak slyšel toto neočekávané upozornění a viděl skvosty, jichž cena šla do tisíců, hned si umínil, že se přesvědčí, jaký as účinek mají ta slova. Proto předložil Antuonovi dobrou večeři a pití, co jen snesl, načež ho uložil na slamník a přikryl houní. Jakmile viděl, že zavřel oči a chrápe, jako když pilou řeže, vběhl do stáje a zvolal na osla: „Kakej, oslíčku!“ A osel projímavým účinkem medicíny těchto slov ulevil si průjmem zlata a rachotem drahých kamenů.

Krčmář při pohledu na tuto drahocennou stolicí hned pojal záměr, že osla vymění a kulatými slovy obalamutí ťulpase Antuona, neboť považoval za lehkou věc oslepit, zblbět, spoutat, podvést, napálit, obelstít, obrat a pověsit bulíka na nos hovaďu, kopytu, buchtě, vrtohlavci, jelimánkovi, jako je ten, co se mu dostal do drápů. Antuono procitl ráno, kdy Zora vychází, aby z okna na východě vyli-la nočník svého starého, plný červeného písku, protřel si oči, půl hodiny protahoval paže, chvíli zíval a prděl, že to vypadalo, jako by klábosil sám se sebou, načež zavolal krčmáře: „Pojď sem, kamaráde, dobré účty dělají dobré přátele, proto udělej účet a dostaneš zaplacen.“ A tak tedy: tolik a tolik za chleba, tolik za víno, tolik za polévku, za maso, pět za stáj, deset za nocleh a patnáct spropitného. Antuono vysázel peníze, vzal si vyměněného osla s pytlíkem rozdrčené pemzy místo drahokamů do prstenů a zamířil ostrým klusem k své vesnici.

V Mariglianu, ještě než vešel do domu, spustil křik, jako by ho šlehali kopřivami: „Maminko, pojd' sem rychle! Jsme bohatí! Rozlož ručníky, roztáhni prostěradla, rozestři příkrývky, uvidíš poklady!“ Rozradostněná matka otevřela truhlu, vytáhla z ní prostěradla tak jemná, že byste je byli kýchnutím odfoukli, ubrusy vonící čerstvým prádlem, barevné příkrývky, dlouhé, že ses celý přikryl, a opatrně je rozprostřela po zemi. Antuono dovedl na ně osla a zvolal: „Kakej, oslíčku!“ Ale oslík věnoval jeho přívětivé výzvě tak malou pozornost jako tónům lyry. Ač ji Antuono opakoval ještě třikrát nebo čtyřikrát, jako by do větru mluvil; nakonec tedy uchopil pořádný klacek a začal ubohé zvíře mlátit a tak dlouho mlátil, až si trýzněný tvor odlehčil a na bílá prostěradla vyklopil pěkný žlutý nákyt.

Když to spatřila chudák Masella, která si už dělala naděje, že položila základ k obohacení své nemajetnosti, a nyní se ocitla před trochu jiným základem, natolik bohatým, že jím byl zamořen celý dům, popadla hůl a nedopřála Antuonovi času, aby jí ukázal kousky pemzy, nýbrž pořádně mu napráskala. A on hned zase upaloval k lidožroutovi.

Lidožrout pozoroval, jak se blíží spíše poklusem než krokem, a ježto věděl, neboť to byl skřítek, co se mu přihodilo, jaksepatří mu vyčínit, že se nechal napálit krčmářem, a nazval ho hlupcem, bačkorou, trulantem, pitomcem, vejrem, zelenáčem, sprostákem, chrapounem a nemeblem, že za osla plného pokladů nechal si dát zvíře plné obyčejných výkalů. Antuono spolkl tuto hořkou pilulku a přísahal, že nikdy, opravdu nikdy, ho žádná živá duše nepodvede a neobelstí.

Za rok však dostal stejné bolení hlavy a vzdychal touhou, aby mohl navštívit rodinu. Lidožrout, který měl ošklivou tvář, ale krásné srdce, mu i tentokrát povolil a dal mu darem hezký ubrousek se slovy: „Přines jej své matce, dej však pozor, ať zase neprovedeš hovadský kousek jako s oslem, a pokud nebudeš doma, neříkej ani:

„Otevři se, ubrousku!“ ani „Zavři se, ubrousku!“, protože přihodí-li se ti nějaká jiná nehoda, je to tvá škoda. Teď jed', dobré pořízení a brzo se mi vrať!“

Antuono odejel, ale už nedaleko jeskyně položil ubrousek na zem a řekl: „Otevři se, ubrousku!“ A ten se hned rozevřel a na něm se objevila spousta přepychových předmětů, překrásných podivuhodných skvostů. A tu Antuono zvolal: „Zavři se, ubrousku!“ A hned se v něm všechno zase schovalo. Pak se odebral do téže krčmy, kde dlel už dříve, a řekl krčmáři: „Uschovej mi tento ubrousek, ale ať tě ani nenapadne, abys mu řekl: ‚Otevři se a zavři se, ubrousku!‘“ Prohnaný taškář odpověděl: „Nech to na mně,“ a dal mu zas dosyta najíst. Když poté Antuono chytil opici za ocas, poslal ho na lože. Vzápětí vzal ubrousek, pronesl ta slova a viděl před sebou tolik drahocenných věcí, až zrak přecházel. Proto vyhledal jiný podobný ubrousek a vyměnil je.

Antuono se vzbudil a ostrým klusem dojel k matčinu domu, kde hned spustil: „Teď doopravdy vykopeme z domu žebrotu! Tentokrát vyházíme hadry, cáry a všechnu ostatní veteš!“ A položiv ubrousek na zem, zvolal: „Otevři se, ubrousku!“ Ale mohl to říkat ode dneška do zítřka, byla to jen ztráta času, poněvadž ubrousek se nijak neměl k tomu, aby se otevřel. Když poznal, že špatně pochodil, řekl matce: „Čert aby to vzal! Krčmář mě zase dostal! Ale pozor, ještě jsem tu já! Lépe by mu bylo, kdyby se byl nenarodil! Lépe, kdyby ho byl vůz přejel! Ať ztratím nejlepší část svého majetku, když odvetou za ukradeného osla a šperky mu na kusy nerozmlátím hrnce, mísy a sklenice, až zas přijdu do jeho krčmy!“ Ale matka, slyšíc tuto novou oslovinu, třesouc se zlostí, vyjela: „Zlom si vaz, zatracený kluku! Klid' se mi odtud! Zvedá se mi z tebe žaludek a nemohu tě strávit, dělá se mi kýla a nabíhá vole, když se mi pleteš mezi nohama! Koukej zmizet a tento dům se tě bude chránit jako ohně! Já se tě zříkám, jako bych tě nikdy nebyla přivedla na svět!“

Nešťastný Antuono, vida blesk, nechtěl čekat na hromobití a se sklopenou hlavou, jako by byl ukradl prádlo ze šňůry, vzal nohy na ramena a sypal si to k lidožroutovi. A když lidožrout viděl, jak se schlíple plíží, znovu mu zahrál: „Nevím, co mi brání, abych ti nezmodřil oko, ty žvanile, tlučhubo, držko brebtavá, uslintanče, slepičí prdeli, hlásná troubo, ty všechno vytroubíš, ty vybliješ, co máš v těle, a nesmlčíš, ani co by za nehet vlezlo! Kdybys byl býval v hospodě zticha, nestalo se ti to, co se ti přihodilo, ale tvůj jazyk se vrtí jako mlýnský kámen, proto jsi rozemlel štěstí, jež tě potkalo!“

Nešťastný Antuono stál jak spráskaný pes a trpělivě naslouchal těmto lichotkám. Setrval pokojně další tři léta v lidožroutových službách a na domov myslel tak málo jako na povýšení do hraběcího stavu. Ale po této době posedla ho zas touha po domově jako zimnice, tudíž požádal lidožrouta o propuštění. A lidožrout mu na jeho naléhání dovolil odejít a dal mu pěknou vyřezávanou hůl s touto připomínkou: „Vezmi si tuto hůl na památku, ale dobře si dej pozor, abys neřekl: ‚Vstaň, obušku‘, ani ‚Lehni, obušku‘, protože jinak bych nechtěl být na tvém místě.“ Antuono hůl přijal a řekl: „Buď bez starosti, dneska mám víc rozumu a vím, kolik volů jde do páru, nejsem už chlapec, a kdo by chtěl napálit Antuona, jako by si chtěl políbit loket.“ Lidožrout odtušil: „Dílo chválí mistra, slova patří ženám a činy mužům, uvidíme! Mluvil jsem do tebe jako do dubu, nejsi-li hluchý, dost jsi slyšel.“

Lidožrout ještě mluvil a Antuono již pospíchal domů. Ale sotva byl půl míle daleko, řekl: „Vstaň, obušku!“ Ale to nebyla obyčejná slova, nýbrž zaklínadlo: hůl okamžitě, jako by byla šotkem posedlá, začala hbitě jako soustruh zpracovávat hřbet ubohého Antuona a údery pršely z jasného nebe a rána stíhala ránu. Ten chudák vida, že ho obušek vydělává a valčuje jako safiánovou kůži, rychle zvolal: „Lehni, obušku!“ a hůl mu přestala vyrazet na hřbetě kontrapunktů. Takto byv poučen na vlastní útraty, řekl si: „Jen chromý utíká!“